

Torbjörn Johansson (red.): *Dietrich Bonhoeffer: Perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp* (Församlingsförlagets skriftserie nr 8). 142 sid. Församlingsförlaget, Göteborg 2007.

När Dietrich Bonhoeffer 1945 avrättades 39 år gammal i Flossenbürgs koncentrationsläger, tog han avsked från sin medfånge Payne Best: «Detta är slutet — för mig är det början till livet.» Ändå levde och älskade han detta liv oförbehållsamt som om döden inte fanns. En fängelseanteckning återger hans trosbekännelse: «Bara när man älskar livet och jorden så att allt tycks slut och förlorat för en när det är slut, har man rätt att tro på de dödas uppståndelse och en ny värld.»

Det är denne Bonhoeffer med funderingar kring livet som det högsta värdet, livshopp och livskärlek som gör det värt att möta nya böcker om denne livstörstande men dödsdömda bekvännare och martyrer.

Den hittills senaste på svenska utgivna boken om Bonhoeffer är resultatet av ett Bonhoeffer-seminarium, som arrangerades av Församlingsfakulteten i Göteborg under Bonhoeffer-jubileumsåret 2006, 100 år efter hans födelse. Den återger delvis omarbetade föredrag hållna på seminariet. Författarna kunde tack-samt utgå från den i Gütersloher Verlagshaus nya editerade Bonhoeffer-verkutgåvan *DBW, Dietrich Bonhoeffer Werke*, och från vännen Eberhard Bethges ständigt aktuella biografi med teologisk analys. Viktiga är också de i Sverige hittills utkomna två avhandlingarna om Bonhoeffer: Sven Åstrand 1970 och Martin Lind 1978.

Den aktuella boken inleds med en för första gången översatt Bonhoeffer-text från 1935, «Biblisk besinning: Morgonen», följd av Torbjörn Johanssons inläggande utläggning. Johansson bidrar dessutom med en omedelbart följande Bonhoeffer-biografi samt med en ingående framställning och analys av några för honom viktiga teologiska motiv i Bonhoeffers inte omfattande författarskap. Tonvikt läggs på de få men centrala systematisk-teologiska och etiska arbetena från 1930-talet, från doktorsavhandlingen till habilitationsskriften. I de tidiga verken berörs teologiska aspekter som lätt försvinner under all uppmärksamhet på Bonhoeffers senare böcker *Efterföljelse* och fängelsedagboken *Motstånd och underkastelse*. Johanssons bidrag kring Bonhoeffers teologiska konturer är en starkt utvidgad bearbetning av hans seminarieföredrag (s. 19–74).

Halvar Sandell fördjupar Bonhoefferbilden med en gedigen undersökning om socialetikens grund och Bonhoeffers syn på rätt och orätt i samhället (s. 75–100). Förståelse skapas för sambandet mellan Bonhoeffers tro och den politiska trospraxis som ledde till martyrdöden. En kritisk tolkning av «den naturliga

lagen» med hjälp av Bonhoeffers «det naturliga» låter förstå tro och politiskt ansvar som en enhet.

Rune Imberg beskriver Bonhoeffers teologisk-pedagogiska verksamhet som prästutbildare vid seminariet i Finkenwalde genom att begränsa sig till perioden 1935–1937. Han presenterar B:s hela författarskap utifrån fyra stipulerade perioder i ljuset av den illegala teologutbildningen (s. 101–122).

Slutligen ger Anders Jarlert perspektiv på kyrkan och nationalsocialismen utifrån stickorden «Medlöperi – Bystanding – Resistens – Motstånd» (s. 123–142). Han kommenterar mest svenska prästers antingen kritiska eller byråkratiskt entusiastiska attityder till nazismen. Jarlert avmytologiserar ett motståndsbegrepp som legitimerar helt olika handlingar på hemmaplan eller i exil. Intressant att få utrett hur Nygren förändrade Auléns syn på nazism: från underfallenhet i början till växande kritik. Även bland svenska präster fanns ett brett spektrum av vägran, acceptans och entusiasm. Ett motstånd med byråkratiska medel fanns i samband med «ras», äktenskapshinder och lysningar. Jarlerts bidrag har mindre direkt att göra med Bonhoeffers liv och verk.

Sammanfattningsvis: boken ger goda inblickar i Bonhoeffers liv, teologi och kyrkokamp. Kritiskt vill jag hävda att den handlar till större delen om det alltför kända, dvs. om en uppsättning av klassisk luthersk teologisk ämnestematik — lag och evangelium, tvårikeslära och dom, nåd och förtjänst. Dessa är dessvärre inte de mest betydelsefulla och för dagens teologier, kyrkor och samhällen mest relevanta Bonhoeffer-ämnena. Intressant och önskvärt hade det varit att lyfta fram hur gratis-nåd, «den dyrbara nåden», blir befriande trospraxis; hur kärlek konkret och kontextuellt motiveras och gestaltas som rättvisekamp; på vilket sätt Bonhoeffer kan förstås som politisk mystiker. Önskvärt vore också mer om receptionshistorien, exempelvis om Bonhoeffers betydelse för antiapartheidkampen i Sydafrika och för aktuell teologi, 60 år efter hans död, som inspiratör för befrielse-teologi, feministteologi och även ekologisk teologi utifrån en kosmisk natursyn.

Det mesta i föreliggande bok känns igen från senare års otaliga publikationer med anledning av Bonhoeffer-minnesdagar — efter födelsedagen 1906 inte minst martyriet den 9 april 1945. Berömvärd är att Församlingsfakulteten uppmärksammar Bonhoeffer med ett eget seminarium och med att utge föredragen!

Manfred Hofmann